

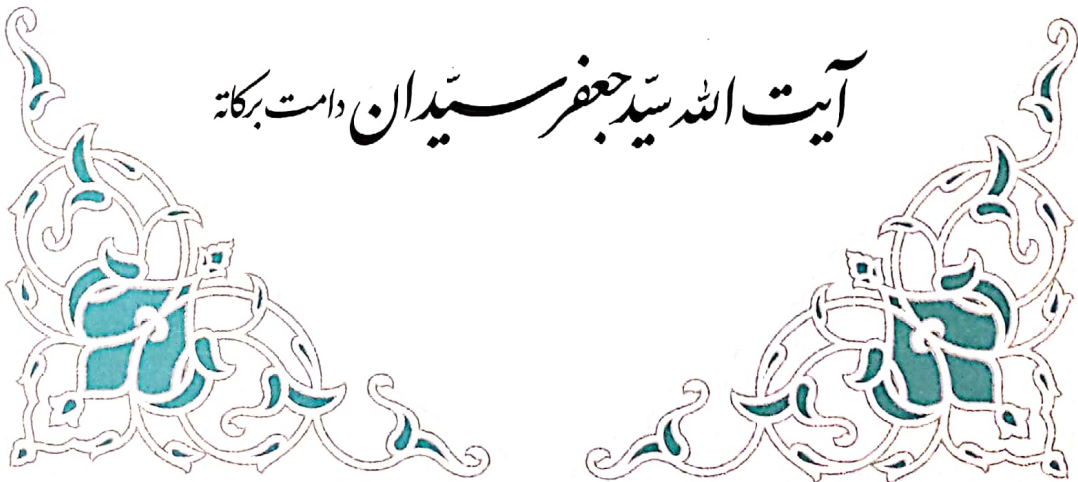
معادشناسی

(حشر و قیامت)

جلد دوم

سلسله دروس استاد معظم

آیت اللہ سید جعفر سیدان دامت برکاتہ

معادشناسی (جلد ۲)

سلسله دروس استاد معظم
آیت الله سید جعفر سیدان دامت برکاته

مؤلف: آیت الله سید جعفر سیدان
ناشر: پیام طوس | نوبت چاپ: اول | تیراژ: ۱۰۰۰
چاپخانه: چاپخانه بزرگ قرآن کریم
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۱۴۰-۱۹-۴

مراکز پخش:

۱. مشهد، اندرزگو ۸، کوچه سرشور، انتهای سرشور ۱۸، مدرسه علوم دینی حضرت ولی عصر (عج) . تلفن: ۰۵۱۳۲۲۵۲۶۳۶
۲. مشهد، آخوند خراسانی ۲۰/۱، جنب مسجد الزهراء (عج)، فروشگاه طالبیان شریف. تلفن: ۰۵۱۳۸۵۵۵۹۴۷

سرشناسه	: سیدان، سید جعفر، ۱۳۱۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: معادشناسی / سلسله دروس سید جعفر سیدان.
مشخصات نشر	: مشهد: پیام طوس، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	: ج. ۲
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۱۴۰-۱۸-۷ - ج. ۱؛ ۹۷۸-۶۲۲-۷۱۴۰-۱۹-۴ - ج. ۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
مندرجات	: ج. ۱. حقیقت نفس و روح، مرگ و برزخ - ج. ۲. حشر و قیامت.
موضوع	: سیدان، سید جعفر، ۱۳۱۳ - وعظ
موضوع	: معادشناسی Islamic eschatology
موضوع	: معادشناسی - جنبه های قرآنی Islamic eschatology - Qur'anic teaching
موضوع	: معادشناسی - احادیث Islamic eschatology - Hadiths
رده بندی کنگره	: BP۱۰/۵
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۰۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۳۱۷۶۱۲

فهرست

مقدمه ۱۵

فصل سوم: حشر و قیامت / ۱۹

- مروری بر موضوعات این فصل ۲۱
- الف: اشراف الساعه ۲۶
- یا جوج و مأجوج، دابة الارض و دخان ۲۷
- فروپاشی نظام موجود دنیا ۲۸
- نفخ صور در قرآن کریم ۳۱
- نفخ صور در روایات ۳۳
- ب: معاد جسمانی ۳۷
- آیات نصّ در معاد جسمانی ۳۷
- آیه اول: زنده کردن استخوان پوسیده ۳۸
- آیه دوم: تجميع استخوان ها و ذرات پراکنده ۴۰
- آیه سوم: برگشت به حالت اول بعد از پوسیدن استخوان ها ۴۱
- آیه چهارم: نمونه ای ملموس از حشر ابدان غُصیری ۴۲
- آیه پنجم: زنده شدن چهار پرندۀ مرده ۴۳
- آیه ششم: برانگیختن آنچه در قبور است ۴۵
- آیه هفتم: آفرینش از خاک، برگشت به خاک و خروج از خاک ۴۸

۴۸.....	آیه هشتم: استبعاد منکران و جواب آن.....
۵۱.....	آیه نهم: احیای مردگان.....
۵۲.....	روایات نصّ در معاد جسمانی.....
۵۲.....	روایت اول: گرد آمدن اجزای بدن بعد از چهل روز باران.....
۵۳.....	روایت دوم: روییدن بدن ها مانند روییدن گیاهان.....
۵۳.....	روایت سوم: تجدید ابدان بعد از پوسیدگی.....
۵۴.....	روایت چهارم: خروج از قبرها.....
۵۴.....	روایت پنجم: جدال احسن.....
۵۶.....	روایت ششم: نمونه ملموس.....
۵۷.....	دیدگاه عالمان دینی در معاد جسمانی.....
۵۷.....	۱: خواجه نصیرالدین طوسی و علامه حلی.....
۵۸.....	۲: بوعلی سینا.....
۵۹.....	۳: مرحوم آیت الله خویی.....
۶۰.....	۴: میرزا احمد آشتیانی.....
۶۱.....	۵: آیت الله سبحانی.....
۶۲.....	ملاک هایی برای توصیف معاد به معاد جسمانی.....
۶۲.....	یک: حشر بدن عنصری دنیوی در قیامت.....
۶۶.....	دو: وجود لذات و آلام مادی در قیامت.....
۶۷.....	۶: آیت الله مکارم شیرازی.....
۷۰.....	۷: آیت الله وحید خراسانی.....
۷۲.....	دیدگاه مآصدرا در معاد جسمانی.....
۸۴.....	مبانی مآصدرا.....
۹۲.....	فهرست مبانی مآصدرا.....
۹۴.....	بررسی و نقد اجمالی مبانی مآصدرا.....
۹۸.....	شبّهات مربوط به معاد جسمانی.....
۹۹.....	۱: محدودیت خاک و نامحدود بودن نفوس انسان ها.....
۱۰۰.....	اعتقاد مآصدرا به نامحدود بودن نفوس انسانی.....
۱۰۱.....	انکار معاد جسمانی به دلیل اعتقاد به نامتناهی بودن نفوس.....
۱۰۲.....	پاسخ به شبهه نامحدود بودن نفوس.....
۱۰۴.....	۲: شبهه آکل و مأكول.....
۱۰۵.....	پاسخ شبهه آکل و مأكول.....

- ۱۰۶ قادر بودن خداوند بر حفاظت از جزء اصلی هر بدن
- ۱۰۷ بی دلیل بودن ادعای اختلاط اجزای بدن آکل و مأكول
- ۱۰۸ امکان خارج شدن بدن مأكول از بدن آکل
- ۱۱۰ پاسخ مرحوم خوانساری به شبهه آکل و مأكول
- ۱۱۱ پاسخ مآصدرا به شبهه آکل و مأكول
- ۱۱۲ بی نیازی از حل شبهات منکران با توجه به امکان معاد جسمانی
- ۱۱۶ پاسخ روایات به شبهه آکل و مأكول
- ۱۱۹ جایز نبودن تأویل معاد جسمانی به خاطر ناتوانی در حل شبهات
- ۱۲۰ ۳: ناسازگاری ماده و قوای جسمانی یا دوام
- ۱۲۱ پاسخ شبهه
- ۱۲۳ ۴: مکان و موقعیت بهشت و دوزخ
- ۱۲۵ ج: عذاب جهنم و خلود در آن
- ۱۲۵ خلود از منظر آیات
- ۱۲۸ شبهات مربوط به خلود در عذاب
- ۱۳۰ ۱: شبهه عدم تناسب میان گناه بندگان و خلود در آتش
- ۱۳۰ یک: تصرف در واژه خلود
- ۱۳۱ دو: گوارا شدن عذاب، راحتی اهل دوزخ و کمال بودن دوزخ برای برخی
- ۱۳۲ بررسی لغوی واژه عذاب
- ۱۳۹ اشکال مآصدرا به ابن عربی
- ۱۴۶ سه: خلود نوعی
- ۱۴۹ * عدم خروج و همیشگی بودن عذاب دوزخ
- ۱۵۱ * فزونی عذاب و کاستی نیافتن آن
- ۱۵۲ * خلود ابدی در آتش
- ۱۵۳ چهار: نتیجه قهری اعمال
- ۱۶۰ پنج: عظمت نافرمانی از خدای عظیم
- ۱۶۳ ۲: شبهه قسری بودن عذاب و ناسازگاری آن با خلود
- ۱۶۴ ۳: شبهه ناسازگاری خلود با رحمت الهی
- ۱۶۶ ۴: سود نداشتن برای خداوند متعال
- ۱۶۷ ۵: شتر بودن عذاب دائم
- ۱۶۸ ۶: مخالفت مکاشفات برخی از اهل کشف با خلود
- ۱۷۰ ۷: نفی خلود با استناد به برخی آیات قرآن کریم

۱۷۳	د: مخلوق و محقق بودن بهشت و جهنم
۱۷۴	مخلوق و محقق بودن بهشت و جهنم در آیات
۱۷۴	آیه اول: بهشت آماده و نزدیک
۱۷۵	آیه دوم: پهناوری بهشت
۱۷۶	آیه سوم: بردن سوی بهشت و دوزخ
۱۷۷	آیه چهارم: آوردن دوزخ
۱۷۷	آیه پنجم: ورود به بهشت
۱۷۸	آیه ششم: ارث بهشت
۱۷۹	آیه هفتم: غرفه های بهشتی
۱۸۰	آیه هشتم: نعمت های بهشتی
۱۸۱	آیه نهم: حوریان بهشتی
۱۸۳	مخلوق و محقق بودن بهشت و جهنم در روایات
۱۸۴	روایت اول: جایگاه فردوس
۱۸۴	روایت دوم: کاشتن درخت در بهشت
۱۸۵	روایت سوم: مذمت منکر مخلوق بودن بهشت و دوزخ
۱۸۶	روایت چهارم: هفتاد هزار قصر
۱۸۷	روایت پنجم: خشتی از طلا و خشتی از نقره
۱۹۲	روایت ششم: عبارت روی در بهشت
۱۹۲	روایت هفتم: آنچه خداوند برای صالحان آماده کرده
۱۹۳	روایت هشتم: دیدار پیامبر اکرم از بهشت در معراج
۱۹۴	روایت نهم: درخت طوبی
۱۹۵	روایت دهم: ارث بردن بهشت
۱۹۷	روایت یازدهم: غرفه های ویژه در بهشت
۱۹۸	روایت دوازدهم: آسیاهای جهنمی
۱۹۸	دیدگاه علمای امامیه درباره مخلوق و محقق بودن بهشت و جهنم
۱۹۹	نظر شیخ صدوق
۲۰۱	نظر شیخ مفید
۲۰۴	نظر علامه مجلسی
۲۰۵	نظر علامه طباطبایی
۲۰۶	نظر آیت الله سبحانی
۲۰۹	اشکالات وارد شده بر مخلوق بودن بهشت و جهنم

- ۱: مصلحت و منفعت نداشتن مخلوق بالفعل بودن بهشت و جهنم ۲۱۰
- ۲: عدم رؤیت بهشت و جهنم در کل عالم ۲۱۱
- مکان بهشت و دوزخ ۲۱۲
- انکار مخلوق و محقق بودن بهشت و جهنم ۲۱۶
- دیدگاه مآصدا در باره بهشت و جهنم ۲۱۶
- ه: صراط، میزان و تطایر کتب ۲۲۲
- یک: صراط ۲۲۲
- صراط در آیات ۲۲۲
- ۱: آیه مرصاد ۲۲۲
- معنای مرصاد ۲۲۳
- ۲: آیه سوره حمد ۲۲۷
- ۳: وعده گاه همگان ۲۲۸
- ۴: درخشش نور مؤمنان در قیامت ۲۲۸
- ۵: آوردن جهنم ۲۳۱
- ۶: ورود به جهنم ۲۳۲
- ۷: گردنه ای بر صراط ۲۳۳
- ۸: قرار دادن نور از جانب خداوند ۲۳۴
- ۹: آیه سؤال ۲۳۵
- صراط در روایات ۲۳۵
- ۱: صراط و ولایت ۲۳۶
- ۲: صراط و مرور کنندگان بر آن ۲۳۸
- ۳: صراط و امانت و رحم ۲۳۹
- ۴: صراط و حضرت زهرا علیها السلام ۲۳۹
- ۵: صراط و جناب حمزه ۲۴۰
- ۶: صراط و خطراتش ۲۴۱
- ۷: صراط و قدم های دنیوی ۲۴۱
- ۸: صراط و نماز و دیگر واجبات ۲۴۱
- ۹: صراط و حق الناس ۲۴۳
- صراط در کلام عالمان ۲۴۴
- ۱: دیدگاه مرحوم صدوق ۲۴۵
- ۲: شیخ مفید ۲۴۶

- ۲۴۷ ۳: ابن میثم بحرانی
- ۲۴۸ ۴: خواجه نصیرالدین طوسی
- ۲۴۸ ۵: علامه حلی
- ۲۴۹ ۶: آیت الله سید هاشم حسینی تهرانی
- ۲۵۱ ۷: آیت الله مکارم شیرازی
- ۲۵۲ ۸: آیت الله جعفر سبحانی
- ۲۵۳ ارتباط صراط مستقیم دنیا با صراط آخرت از نظر آیت الله سبحانی
- ۲۵۳ چگونگی عبور افراد مختلف از پل صراط از نظر آیت الله سبحانی
- ۲۵۶ عدم جواز تأویل ظواهر آموزه‌های وحیانی درباره صراط
- ۲۵۸ انکار وجود مستقلی به نام صراط در آثار مآصدرا
- ۲۶۱ چکیده سخن مآصدرا
- ۲۶۱ نقدی بر کلام مآصدرا
- ۲۶۴ دو: میزان
- ۲۶۷ آیات و روایات مربوط به میزان
- ۲۶۹ انکار حقیقتی مستقل به عنوان «میزان» در آثار مآصدرا
- ۲۷۵ سه: نامه اعمال
- ۲۷۶ چرا نامه اعمال را طائر گویند؟
- ۲۷۹ آیات مربوط به صحیفه اعمال
- ۲۸۱ نامه عمل در روایات
- ۲۸۱ ۱: نامه‌ات را بخوان
- ۲۸۲ ۲: خیر و شر با اوست
- ۲۸۳ ۳: نامه عمل مؤمن
- ۲۸۳ ۴: شهادت به حق
- ۲۸۴ ۵: دوستی اهل بیت (علیهم السلام)
- ۲۸۴ ۶: نیت‌های خیر
- ۲۸۵ ۷: نوشتن نامه به خدای سبحان
- ۲۸۵ ۸: مهلت هفت ساعته
- ۲۸۷ ۹: امام زمان هر اقامت
- ۲۸۸ ۱۰: کرامت خداوند بر مؤمن
- ۲۸۹ ۱۱: نقش و تأثیر استغفار
- ۲۸۹ ۱۲: تبدیل سیئات به حسنات

۲۹۰	۱۳: تأثیر غیبت
۲۹۱	گفتار عالمان
۲۹۱	۱: شیخ صدوق
۲۹۲	۲: شیخ طوسی
۲۹۳	۳: شیخ طبرسی
۲۹۳	۴: علامه مجلسی
۲۹۴	۵: علامه محمد جواد مغنیه
۲۹۵	۶: مرحوم آیت الله طیب
۲۹۵	۷: آیت الله سید هاشم حسینی
۲۹۶	۸: آیت الله سبحانی
۲۹۷	تفاسیر عرفانی فلسفی
۲۹۸	جایز نبودن نفی تطایر کتب یا تأویل آیات و روایات مربوطه
۳۰۰	انکار تطایر کتب در آثار مآخذ را
۳۰۴	بیان مرحوم طبرسی نوری درباره تأویل صراط و تطایر کتب
۳۰۴	بیان آیت الله مکارم درباره تأویل نامه عمل
۳۰۵	و: تجسم اعمال
۳۰۹	ز: شفاعت
۳۰۹	معنای شفاعت
۳۱۲	شفاعت در آیات قرآن
۳۱۲	نفی شفاعت در قرآن و توجیه آن
۳۱۳	شفاعت کنندگان
۳۱۴	شفاعت شوندگان
۳۱۴	شبهات مربوط به مسأله شفاعت
۳۱۴	۱: شبهه تجزی
۳۱۶	۲: شبهه وهابیان در مورد شفاعت
۳۱۸	۳: طلب شفاعت از مردگان
۳۱۸	ح: یاد قیامت مایه قرب الی الله
۳۲۳	فهرست منابع

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

یکی از مسائلی که شناخت آن در سرنوشت انسان تأثیر بسزایی دارد، معاد است؛ زیرا نفی و اثبات آن در تعیین خط مشی انسان در زندگی این دنیا نقش کلیدی دارد.

شاخه‌ای از شناخت معاد، انسان‌شناسی است؛ زیرا اگر در انسان‌شناسی به این نتیجه رسیدیم که انسان، موجودی فانی و دارای زندگی موقت دنیوی است که با مردن به کلی از بین می‌رود، طبیعی است که نحوه عملکرد و خط مشی انسان بسیار متفاوت از زمانی خواهد بود که اثبات شود انسان، موجودی ابدی است که با مردن نابود نمی‌شود، بلکه از سرایی به سرایی دیگر منتقل می‌شود و در آخرت حیاتی جاوید - که متأثر از نوع باور و عملکرد دنیوی اوست - خواهد داشت.

افزون بر این، در میان معاد باوران، مسأله معاد از مهمترین مسائل مورد ابتلا و محل اختلاف است. بدین روی، اهتمام جدی برای فهم صحیح این مسأله مهم اعتقادی ضرورت فراوانی دارد.

در کتاب‌های کلامی، دلیل‌های متعدد عقلی و نقلی برای اثبات معاد اقامه شده است. از جمله دلیل‌های عقلی برای اثبات معاد - که در قرآن کریم نیز بدان اشاره شده - عدالت و حکمت الهی است.

بدون تردید، از سنت‌های الهی، سنت مهلت است؛ یعنی خداوند به انسان در زندگی دنیوی مهلت می‌دهد تا با اختیار خود، طریق سعادت یا شقاوت را پیماید. از این رو،

گروهی از افراد بشر تا آخرین لحظه زندگی خود، به ظلم و ستم مشغولند، و گروهی نیز تا آخرین لحظات زندگی در حال محرومیت و ستمکشی ناخواسته به سر می‌برند.

حال، اگر پس از زندگی دنیوی، زندگی دیگری نباشد تا به حساب همگان رسیدگی شود، عدالت خداوند سبحان زیر سؤال می‌رود. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

﴿أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ؟^۱

آیا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند همچون مفسدان در زمین قرار می‌دهیم، یا پرهیزگاران را همچون فاجران؟!

در جایی دیگر فرموده است:

﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَخْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ؟^۲

آیا کسانی که مرتکب بدی‌ها و گناهان شدند گمان کردند که ما آنها را همچون کسانی قرار می‌دهیم که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند که حیات و مرگشان یکسان باشد؟! چه بد داوری می‌کنند!

از طرف دیگر، اگر زندگی دیگری بعد از زندگی دنیوی نباشد، حکمت خداوند سبحان زیر سؤال می‌رود؛ زیرا زندگی انسان در سرای دنیا همراه با رنج و زحمت و فراز و نشیب فراوان است، و نیز انسان موجودی بسیار مستعد، شگفت‌انگیز، قابل پیشرفت و تکامل، ممتاز و دارای قدرت انتخاب و اراده است؛ و روشن است که اگر در خلقت چنین موجودی هدف و غایتی نباشد و در همین زندگی دنیوی خلاصه گردد، خلقت او لغو و بدون حکمت خواهد بود. در حالی که خداوند سبحان حکیم است و کار لغو از ساحت قدس او بدور می‌باشد. در قرآن کریم آمده است:

۱. سوره ص (۳۸) آیه ۲۸.

۲. سوره جاثیه (۴۵) آیه ۲۱.

﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾؛^۱

و خداوند آسمان ها و زمین را به حق آفریده است تا هر کس در برابر اعمالی که انجام داده است جزا داده شود؛ و به آنها ستمی نخواهد شد!

در جایی دیگر فرموده است:

﴿الْحَسِبُّكُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾؛^۲

آیا گمان کردید شما را بیهوده آفریده ایم، و به سوی ما باز نمی گردید؟

افزون بر ادله عقلی، ادله نقلی بسیاری از آیات و روایات نیز برای اثبات معاد وجود دارد. در این اثر مستقیماً به ادله عقلی و نقلی اصل معاد - که در کتب کلامی معمولاً ذکر می شود - پرداخته نشده؛ بلکه به طرح و بررسی چند موضوع اساسی در مسأله معاد پرداخته شده است.

مباحث این اثر در سه فصل - در دو جلد - تنظیم شده است.

در جلد اول (فصل اول و دوم)، مسائلی همچون: حقیقت روح و نفس، چیستی عقل، مرگ و برزخ، حضور معصومان علیهم السلام بر بالین محتضر، قالب روح در برزخ، شفاعت در برزخ، بهشت و جهنم برزخی، مورد بحث قرار گرفته است.

در جلد دوم (فصل سوم)، مسائلی همچون: اشراف الساعه، جسمانی یا روحانی بودن معاد، حقیقت بهشت و جهنم، چیستی و چگونگی عذاب در قیامت، مسأله خلود، صراط، میزان، تطایر کتب، تجسم اعمال (رابطه عمل با جزا) و شفاعت، مورد بحث قرار گرفته است.

اثر حاضر، حاصل و برآمد سلسله درس های استاد معظم حضرت آیت الله سید جعفر سیدان رحمته الله است که به طور متناوب در سال های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۷ شمسی در مشهد مقدس، مدرسه آیت الله العظمی خوئی رحمته الله در جمع گروهی از طلاب علوم دینی ارائه شده است.

۱. سوره جاثیه (۴۵) آیه ۲۲.

۲. سوره مؤمنون (۲۳) آیه ۱۱۵.

درس‌های معظم‌له در قدم اول از حالت صوتی به متن تبدیل شده، توسط بخش تحقیق و پژوهش مدرسه علوم دینی حضرت ولی عصر^{علیه السلام} مورد تحقیق، منبع‌یابی و بررسی قرار گرفته است.

شایان ذکر است که در این اثر گرانسنگ - ضمن کوشش در جهت ارائه مطالب استاد در قالبی شیوا - سعی بر آن بوده است که اصل امانت‌داری رعایت شود و مطالب معظم‌له بدون کم و کاست ارائه گردد. با این حال، خطاهای احتمالی، متوجه پژوهشگران است. از این رو، از هر نوع پیشنهاد و انتقادی با کمال میل، استقبال می‌شود.

در کتاب حاضر، بخشی از افکار و آراء بشری در مبحث معاد، مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. از این رو، آن دسته از آراء بشری که با معارف و حیانی در تضاد بوده، خاطرنشان و بیان گردیده است.

امید که اثر حاضر گامی ارزنده در راستای گسترش معارف و حیانی بوده، مورد استفاد دانش‌پژوهان و تشنگان معارف و حیانی قرار گرفته و مرضی درگاه الهی و مورد قبول ناحیه مقدسه ولی عصر^{علیه السلام} واقع شود.

مشهد مقدس

مدرسه علوم دینی حضرت ولی عصر^{علیه السلام}

بخش پژوهش